

Gesty i wyrażenia wskazujące

Gesty i wyrażenia wskazujące

Seminarium PTS, 28 V 2010 r.

Tadeusz Ciecierski
(Instytut Filozofii UW)
taci@uw.edu.pl

Gesty i wyrażenia wskazujące

Plan wystąpienia:

1. Semantyczna i pragmatyczna problematyka dotycząca wyrażeń wskazujących – uwagi wprowadzające;
2. Gesty i wyrażenia wskazujące - “fregowska” teoria gestów wskazujących;
3. Warunki prawdziwości zdań zawierających złożone wyrażenia wskazujące;

Gesty i wyrażenia wskazujące

Wstępne objaśnienie
(nie jest pomyślane jako DEFINICJA)

Wyrażenie wskazujące

- takie wyrażenie okazjonalne, którego nadaniu towarzyszy szeroko pojęty gest wskazujący, bez którego odbiorca wypowiedzi, która zawiera to wyrażenie nie byłby w stanie przypisać wyrażeniu określonej wartości semantycznej/interpretacji (zazwyczaj: odniesienia)

Gesty i wyrażenia wskazujące

Wstępne objaśnienie
(nie jest pomyślane jako DEFINICJA)

Wyrażenie użyte wskazująco
– takie wyrażenie, którego nadaniu towarzyszy *szeroko pojęty* gest wskazujący, umożliwiający odbiorcy ustalenia wartości semantycznej (zazwyczaj: odniesienia) użytego zwrotu.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Choć są wyrażenia użyte wskazująco, które nie są wyrażeniami wskazującymi (np. referencyjnie użyte deskrypcje określone) oraz, choć wyrażenia wskazujące mogą być użyte niewskazująco (np. forycznie), to nie ma między obiema charakterystykami konfliktu, o ile wyrażenia wskazujące nie okażą się (a tak chyba jest faktycznie) być wyrażeniami zazwyczaj i typowo używanymi wskazująco.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Wyrażenia wskazujące dzieli się zazwyczaj na dwa typy

Proste wyrażenia wskazujące

[1] To [nadawca wskazuje na skarbonkę po prawej] jest skarbonka.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Proste wyrażenia wskazujące

[2] To [nadawca wskazuje na zdjęcie po prawej stronie] jest zdjęcie wybitnego semiotyka.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Złożone wyrażenia wskazujące

·
[3] Ten skoczek narciarski
[nadawca wskazuje na
Monikę Bellucci]_jest kobietą.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Złożone wyrażenia wskazujące

·
[4] To zwierzę/foka [nadawca wskazuje na morsa] wygląda śmiesznie.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Złożone wyrażenia wskazujące

·
[5] Ona [nadawca wskazuje
na królową Elżbietę II] rządzi
Anglią.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Zazwyczaj przyjmuje się, że różnica między prostymi i złożonymi wyrażeniami wskazującymi sprowadza się do faktu jawnej (lub niejawnej) obecności predykatu – określenia rodzajowego - przy odpowiednim zaimku wskazującym.

W tym sensie prawdopodobnie jedynie zaimek „to” zasługuje sobie na miano „prostego wyrażenia wskazującego”.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Niektóre problemy filozoficzne (i nie tylko) związane z wyrażeniami i gestami wskazującymi:

1/ Ostensja i definicja ostensywna w: (a) nauce języka; (b) budowie teorii empirycznych;

2/ Rola intencji i presupozycji nadawcy we wskazującym użyciu wyrażeń;

3/ Interpretacja pojęcia *gestu wskazującego* (wraz z zagadnieniem typologii/klasyfikacji gestów wskazujących);

4/ Warunki prawdziwości zdań zawierających złożone wyrażenia wskazujące;

5/ Nieostrość i wieloznaczność we wskazującym użyciu wyrażeń;

Gesty i wyrażenia wskazujące

POJĘCIE *GESTU WSKAZUJĄCEGO*

Gesty i wyrażenia wskazujące

Jest rzeczą mniej lub bardziej oczywistą, że pojęcie *gestu wskazującego* obejmuje wypadki wykraczające daleko poza wzorcową sytuację wskazywania palcem na pewien przedmiot i stosuje się do innych zachowań *ukierunkowujących uwagę odbiorcy wypowiedzi*. Niekiedy nawet także do faktu opierania się na pewnych przyciągających uwagę cechach kontekstu.

Gesty i wyrażenia wskazujące

„Przy szerszym ujęciu istotny jest dla definicji deiktycznej nie ruch wskazujący, lecz skutek, który się chce za jego pomocą osiągnąć.

Chodzi wszak o to, by wyodrębnić spośród otoczenia jakiś określony przedmiot i zwrócić na niego uwagę adresata danej definicji, a to można uczynić na rozmaite sposoby – nie tylko wskazując palcem ów przedmiot, podnosząc go lub manipulując nim jakoś inaczej, lecz również wymieniając w wypowiedzi definicyjnej jego nazwę indywidualną. W ostatnim przypadku wystarczy wypowiedzieć zdanie definicyjne, by wskazać tym samym przedmiot, do którego się to zdanie odnosi; żadne dodatkowe czynności nie są już do tego potrzebne. Zabieg definicyjny jest wtedy zabiegiem wyłącznie językowym”
(Janina Kotarbińska „Tak zwana definicja deiktyczna”)

Gesty i wyrażenia wskazujące

Obserwacja Kotarbińskiej jest bardzo trafna, choć pojęcie „zabiegu czysto językowego” wymaga pewnej precyzacji. W szczególności wydaje się, że powinniśmy rozróżniać wyraźnie od siebie, sytuacje, w których użycie danego zwrotu pełni rolę identyfikującą przy zachowaniu zwykłego sposobu użycia (znaczenia) tego zwrotu oraz sytuacje, w których ten sposób użycia nie jest zachowany.

O wskazywaniu we właściwym (i szerokim, tzn. pomijając wskazujące użycia wyrażenia, którym towarzyszy gest) sensie możemy mówić tylko w tym drugim wypadku.

Przykład: referencyjnie użyte deskrypcje.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Przykład 1:

Zamiast wskazywać (trudne zadanie!) Arystotelesa, mogę wziąć do ręki egzemplarz „Hermeneutyki” i wygłosić zdanie – „Ten filozof dyskutował zagadnienie wartości logicznej zdań o przyszłości”

Gesty i wyrażenia wskazujące

Przykład 2:

Przyglądając się zbiorowi obrazów wiszących na ścianie mogę wygłosić zdanie „Ten pejzaż jest bardzo udany” (nie wykonując żadnego gestu wskazującego), ale opierając się na fakcie, że na ścianie wisi jeden pejzaż artysty, o którym wcześniej rozmawiałem (oczywiście muszę tu zakładać, że odbiorca wypowiedzi wie o tym).

Gesty i wyrażenia wskazujące

Przykład 3:

Wygłaszając zdanie „Ta osoba zachowuje się dziwnie”, zamiast wskazywać na określoną osobę w naszym otoczeniu, możemy opierać się na fakcie, że jedna i tylko jedna osoba wyróżnia się z otoczenia swoim zachowaniem (np. głośnymi wybuchami śmiechu) lub wyglądem (np. jest przebrana za lajkonika).

Gesty i wyrażenia wskazujące

Przykład 4:

(Wariant tzw. wypadku generałów bizantyjskich)

Osoby A i B siedzą w odrębnych pomieszczeniach z monitorami z zadaniem informowania osoby w drugim pomieszczeniu, na której figurze, spośród wielu figur na ekranie, skupiają uwagę – na przykład poprzez zaznaczenie odpowiednim kolorem odpowiedniej figury. Obie osoby wiedzą przy tym, że aparatura elektroniczna zawodzi w 50% wypadków. Mogą oni wysłać potwierdzenie, że otrzymali komunikat, ale tu również szansa powodzenia wynosi 50%.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Teoria wyrażen wskazujących *versus* teoria wskazań

(David Kaplan, „Demonstratives”)

Szczypta terminologii:

Wyrażenie wskazujące (demonstrative)

Gest wskazujący (demonstration)

Przedmiot wskazany (demonstratum)

(wskazywanie w 3D)

Gesty i wyrażenia wskazujące

Zasada Bezpośredniego Odniesienia (ZBO)

Wyrażenia okazjonalne (w tym także wyrażenia wskazujące) odnoszą się bezpośrednio, tzn. sądy wyrażone przez wypowiedzi zawierające te wyrażenia to tzw. sądy indywidualowe, czyli sądy zawierające bezpośrednio przedmioty, do których wyrażenie odnosi się w faktycznym kontekście użycia (a nie np. opisy tych przedmiotów).

Gesty i wyrażenia wskazujące

Kaplan:

ZBO dotyczy wyrażen wskazujących, ale można rozważyć następującą możliwość (i problem):

towarzyszący wygłoszeniu wyrażenia wskazującego gest wskazujący można potraktować jako (niejęzykowy) znak, któremu można przypisywać właściwości „semantyczne”.

Czy, jeśli dopuścimy taką możliwość, ZBO stosuje się do gestów wskazujących?

Gesty i wyrażenia wskazujące

Kaplan:

Negatywna odpowiedź na to pytanie –

FREGOWSKA TEORIA GESTÓW WSKAZUJĄCYCH

Gesty i wyrażenia wskazujące

„Fregowska teoria (...) utrzymuje, jak sędzę słusznie, że analogia między deskrypcjami a gestami wskazującymi jest na tyle ścisła, aby rozważyć i zastosować pojęcia sensu i denotacji w analizie <<znaczenia>> gestów wskazujących. Denotacja byłaby tu przedmiotem wskazanym (...), potraktowanie gestu wskazującego jako prezentującego przedmiot wskazany w określony sposób wydaje się także rzeczą naturalną. Ten sposób przedstawienia przedmiotu byłby sensem gestu wskazującego. Ten sam przedmiot może być wskazywany na tak różnorokie sposoby, że poinformowanie kompetentnego obserwatora-odbiorcy, że mamy tu do czynienia z jednym przedmiotem, może być niebanalne poznawczo.”

(Kaplan, „Demonstratives”, s. 514)

Gesty i wyrażenia wskazujące

Zasady

FREGOWSKIEJ TEORII GESTÓW WSKAZUJĄCYCH

1. „Wskazanie jest sposobem prezentacji przedmiotu”;
2. W pewnych kontrfaktycznych okolicznościach gest wskazujący może odnosić się do innego przedmiotu niż przedmiot wskazany w faktycznych okolicznościach;
3. Gest wskazujący, który niczego nie wskazuje mógłby coś wskazywać, a taki, który wskazuje coś, mógłby okazać się pusty.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Zasady

FREGOWSKIEJ TEORII GESTÓW WSKAZUJĄCYCH

4. Dany gest wskazujący mógłby być wykonany przez inną osobę, w innym miejscu i czasie;

„(...) wydaje mi się, że istotną cechą gestów wskazujących jest to, że przedstawiają przedmiot wskazywany z określonej perspektywy, jako coś wyglądającego w ten sposób stąd, teraz i tutaj” (Kaplan, „Demonstratives”)

Gesty i wyrażenia wskazujące

Zasady

FREGOWSKIEJ TEORII GESTÓW WSKAZUJĄCYCH

5. Gest wskazujący wraz z okolicznościami wyznacza treść (odniesienie) gestu wskazującego;
6. Nie jest wymagane, aby gest wskazujący – gdy wystąpi w kontekście – miał niezmienną treść;

Gesty i wyrażenia wskazujące

„W ten sposób ustalony zostaje izomorfizm semantyki dla gestów wskazujących i deskrypcji.”
(Kaplan, „Demonstratives”, s. 527)

„Jeśli traktowaliśmy wskazywanie jako formę opisywania, dlaczego nie zrobić odwrotnie – potraktować opisywania jako formy wskazywania?”
(Kaplan, „Dthat”)

Gesty i wyrażenia wskazujące

Można wskazać na kilka kłopotów związanych z tą teorią (sam Kaplan miał do niej z początku dwuznaczny stosunek, aby potem całkowicie ją odrzucić).

Skupimy się na jednym kłopotcie:

możliwości uzgodnienia

FREGOWSKIEJ TEORII GESTÓW WSKAZUJĄCYCH
i pewnych faktów (częściowo psychologicznych) dotyczących
pojęcia *wskazywania*

Gesty i wyrażenia wskazujące

PODSTAWOWE STRATEGIE WSKAZYWANIA PRZEDMIOTU

WYMAGAJĄCE INTERPRETACJI
ZACHOWANIA NADAWCY

NIEWYMAGAJĄCE INTERPRETACJI
ZACHOWANIA NADAWCY

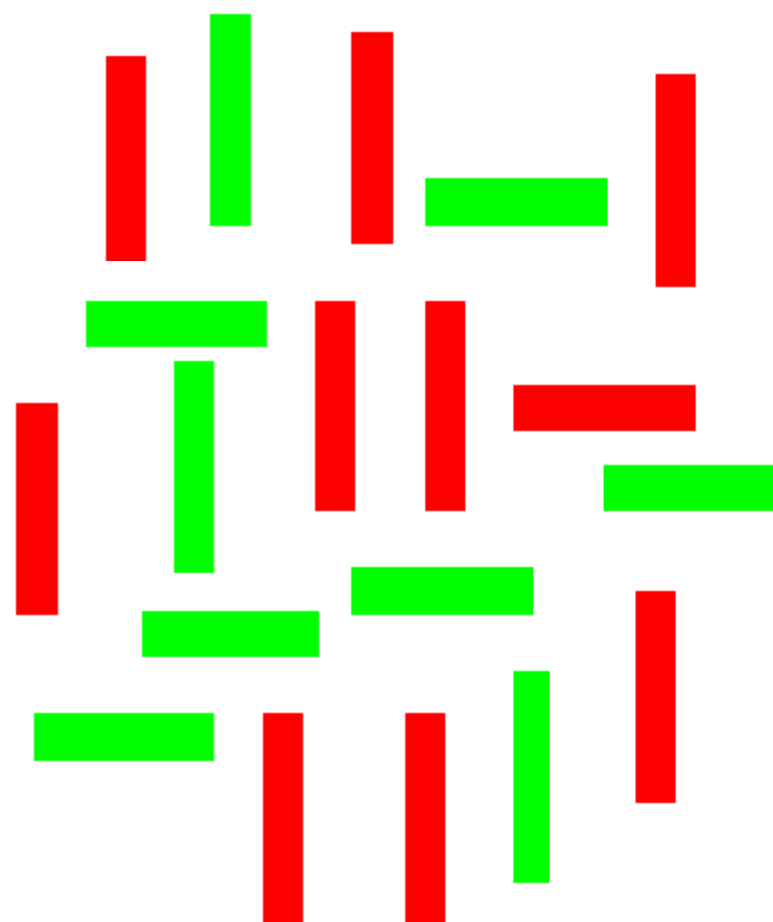
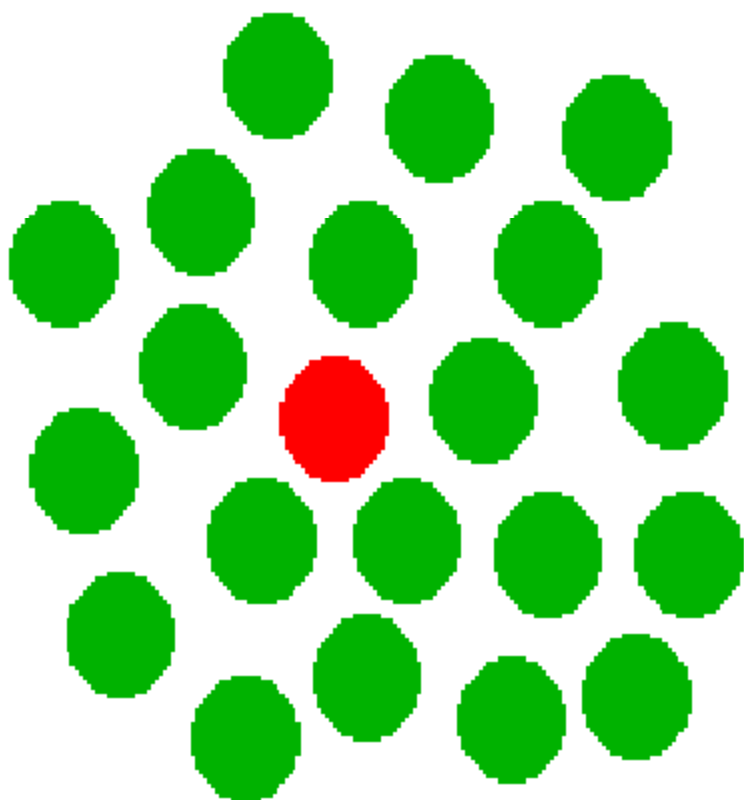
Odgórne procesy kierowania uwagi

OPIERAJĄCE SIĘ NA
ISTNIEJĄCYCH
OKOLICZNOŚCIACH

TWORZĄCE
ODPOWIEDNIE
OKOLICZNOŚCI

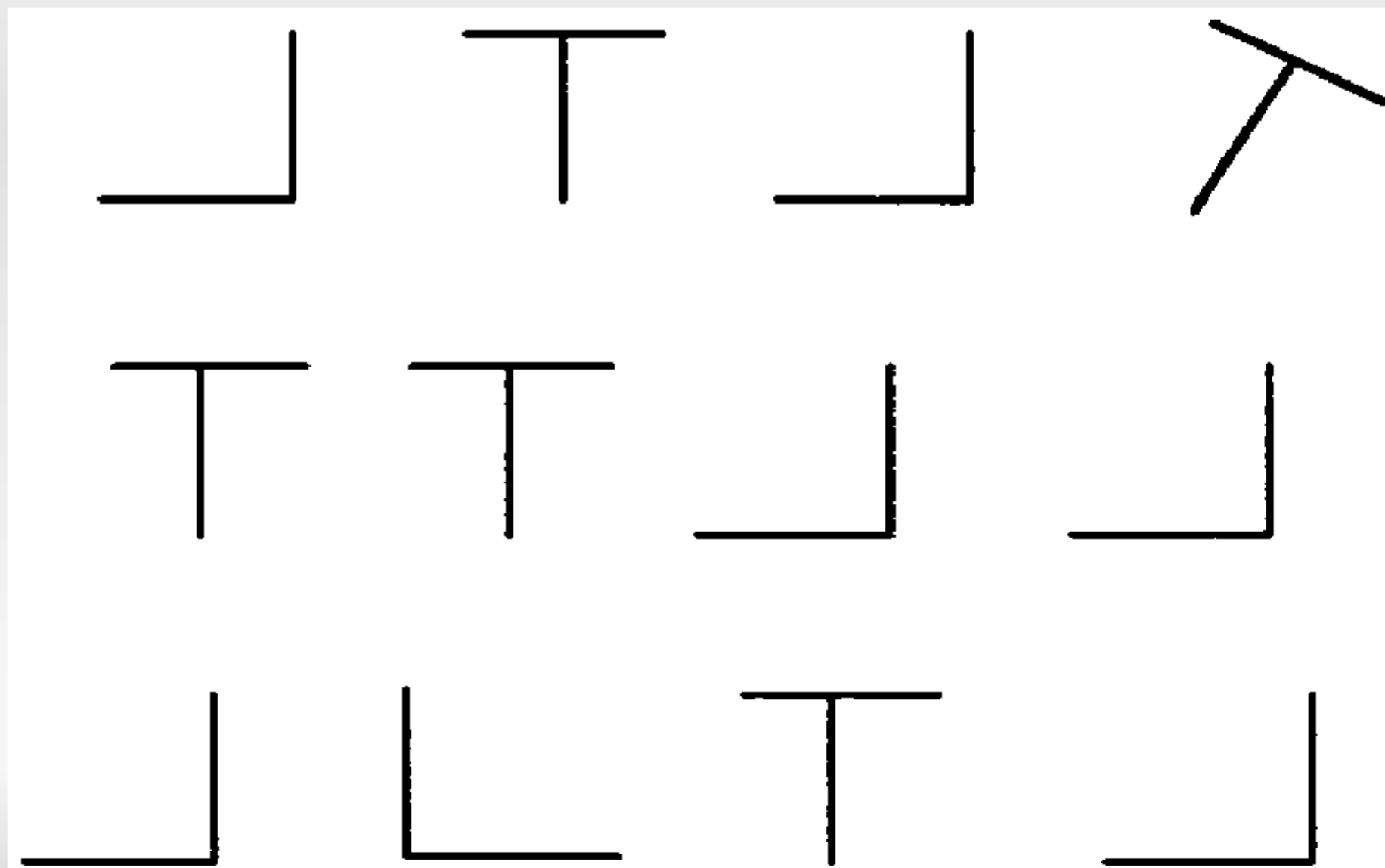
Oddolne procesy kierowania uwagi

Gesty i wyrażenia wskazujące

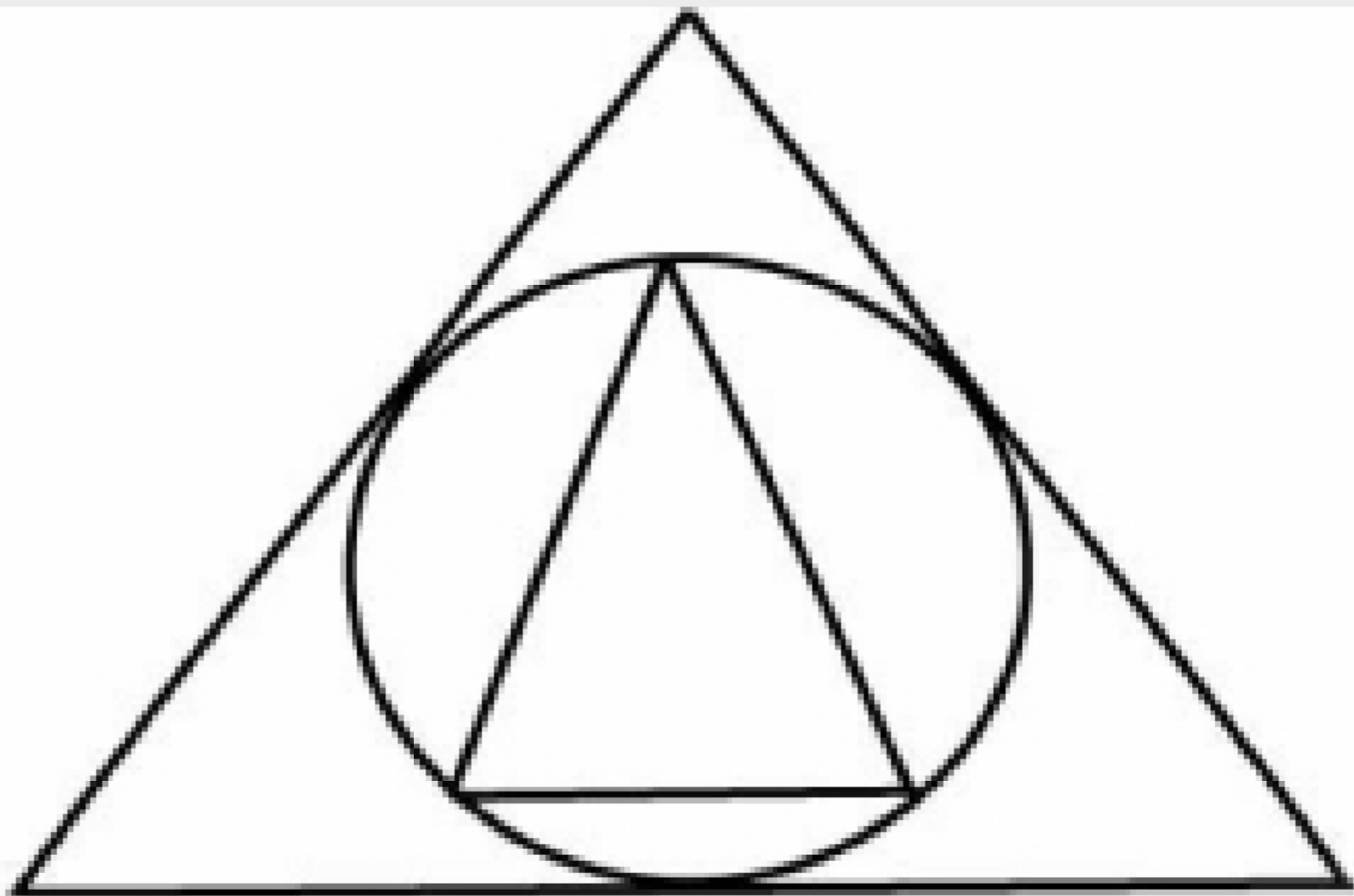

Gesty i wyrażenia wskazujące

Gesty i wyrażenia wskazujące

Gesty i wyrażenia wskazujące

Wyzwanie (?) dla
FREGOWSKIEJ TEORII GESTÓW WSKAZUJACYCH:

Wszystkie wypadki, w których mamy do czynienia z eksploatacją przez mówiącego oddolnych procesów kierowania uwagi zdają się pasować raczej do
ZASADY BEZPOSREDNIEGO ODNIESIENIA.

Dlaczego?

Ponieważ mamy tu do czynienia z silnym związkiem przyczynowym – przedmiot/gest wskazujący. W pewnym sensie przedmiot wskazywany jest tu po prostu istotną częścią procedury wskazywania.

Gesty i wyrażenia wskazujące

WARUNKI PRAWDZIWOŚCI ZDAŃ
ZAWIERAJCYCH ZŁOŻONE WYRAŻENIA WSKAZUJĄCE

Gesty i wyrażenia wskazujące

Dwa pytania:

Czy Zasada Bezpośredniego Odniesienia stosuje się do złożonych wyrażeń wskazujących?

Czy znaczenie predykatu F ma wkład w warunki prawdziwości zdań o postaci „To F jest G ”?
Jeśli ma, jaki jest to wkład?

Gesty i wyrażenia wskazujące

[*] To zwierzę/foka

[nadawca wskazuje na morsa]
jest mieszkańcem Arktyki.

[**] Ten mieszkaniec Arktyki
[nadawca wskazuje na morsa]
mógłby być mieszkańcem
Antarktydy.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Niektóre z odpowiedzi na te pytania:

- 1/ Stanowiska deskryptywne – odrzucające ZBO;
- 2/ Stanowiska zakładające trafność ZBO;
- 3/ Znaczenie predykatu jako część funkcji znaczeniowej;
- 4/ Pluripropozycjonalizm (Eros Corazza);
- 5/ Podejścia pragmatyczne – znaczenie predykatu jest związane z presupozycjami pragmatycznymi, które czyni nadawca (Robert Stalnaker) lub z implikaturami konwencjonalnymi (Justyna Grudzińska);

Gesty i wyrażenia wskazujące

Wybrane problemy wskazanych podejść:

1/ Interpretacja niektórych wypowiedzi modalnych;
„To F mogłoby być G ” - podejścia typu 1.

2/ Wytłumaczenie sprzeczności zdań typu „To F nie jest F ” oraz niepoprawności „oczywistych” inferencji (np. od „To F jest G ” do „Pewne F jest G ”). - podejścia typu 2 (oraz być może 5).

3/ Zrównanie pustych użyc wskazujących z użyciami, w wypadku których predykat nie stosuje się do przedmiotu - podejścia typu 3;

Gesty i wyrażenia wskazujące

Propozycja interpretacyjna:

LOGIKI CZĘŚCIOWE

zakładamy, że zdania mogą nie posiadać określonej wartości logicznej – nie być ani prawdziwe, ani fałszywe;

Wprowadzamy specjalne spójniki częściowe, które uzupełniają listę spójników klasycznych (o odpowiednio rozszerzonej interpretacji).

Źródła nieokreśloności zdań atomowych mogą być dwa: nieostrość lub pustość.

Gesty i wyrażenia wskazujące

A	B	$A \text{ xor } B$
1	1	1
0	0	0
1	0	*
0	1	*
*	*	*
*	1	*
*	0	*
1	*	*
0	*	*

A	B	$A \text{ or } B$
1	1	1
0	0	0
1	0	1
0	1	1
*	*	*
*	1	1
*	0	0
1	*	1
0	*	0

Gesty i wyrażenia wskazujące

Bardzo interesującą możliwością, którą uwyraźniają logiki częściowe jest uznanie, że zdania ze złożonymi wyrażeniami wskazującymi wyrażają sądy odpowiadające zdaniom złożonym zbudowanym przy użyciu określonych (niestandardowych) operatorów częściowych.

W szczególności można rozważyć pytanie, czy niektóre z operatorów występujących w logikach częściowych nie mają właściwości semantycznych, które dobrze pasują do analizy zdań zawierających złożone wyrażenia wskazujące.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Interpretacja zdania „To F jest G ”:

„To jest F ” ++ „To jest G ”

[*]

To jest zwierzę/foka

++

To jest mieszkaniec Arktyki.

A	B	A++B
FAŁSZ	FAŁSZ	FAŁSZ
PRAWDA	PRAWDA	PRAWDA
*	*	*
PRAWDA	FAŁSZ	FAŁSZ
FAŁSZ	PRAWDA	*
*	PRAWDA	*
*	FAŁSZ	*
PRAWDA	*	*
FAŁSZ	*	*

Gesty i wyrażenia wskazujące

Rozwiązanie problemów:

1. Sprzeczność

Zdania o postaci „To F nie jest F ” nie są przy tej interpretacji nigdy prawdziwe.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Rozwiązanie problemów:

2. Zdania modalne

„Ten mieszkaniec Arktyki mógłby być mieszkańcem Antarktydy”

Możemy uznać je za dwuznaczne:

(interpretacja A) - FAŁSZ

$\diamond$ (To jest mieszkaniec Arktyki $++$ To jest mieszkaniec Antarktydy)

(interpretacja B) - PRAWDA

To jest mieszkaniec Arktyki $++$ $\diamond$ (To jest mieszkaniec Antarktydy)

Gesty i wyrażenia wskazujące

Rozwiązanie problemów:

3. Intuicyjne inferencje

Ze zdania „To F jest G ” wynika „Pewne F jest G ”, tzn. nie jest możliwa sytuacja, w której pierwsze zdanie jest prawdą, a drugie jest fałszem.

Gesty i wyrażenia wskazujące

Rozwiązanie problemów:

4. Pustość i niepoprawność

Co prawda zrównujemy sytuację (FP) [niepoprawność zastosowanie predykatu] z sytuacją (**) [pustość wskazania], ale nie jest to kłopot, ponieważ różnica jest widoczna w sposobie uzyskiwania wyniku (*). Równie dobrze można byłoby argumentować, że tabelka dla alternatywy jest niepoprawna, bo zrównuje sytuacje (FP), (PF) i (PP).

Gesty i wyrażenia wskazujące *- podziękowania za użyczenie wizerunków*

Gesty i wyrażenia wskazujące

Bibliografia:

- E. Corazza (2004) *Reflecting the Mind*. Oxford: Oxford University Press.**
- J. Grudzińska, (2007) *Semantyka nazw jednostkowych*, Semper.**
- D. Kaplan (1989)a “Demonstratives, [w:] *Themes from Kaplan*, [in:] Almog, Wettstein, Perry, (red.) Oxford.**
- D. Kaplan, (1985) “Dthat”, (przedruk) Martinich (red.) *The Philosophy of Language*, 1985.**
- D.Kaplan (1989)b”, D. Kaplan, “Demonstratives, [w:] *Themes from Kaplan*, [w:] Almog, Wettstein, Perry, (red.) Oxford.**
- J. Kotarbińska, (1966), „Tak zwana definicja deiktyczna”, [w:] Pawłowski, (red.) *Logiczna teoria nauki*, Warszawa, s. 57-98.**

Gesty i wyrażenia wskazujące

KONIEC

Dziękuję za uwagę!